

Dworki i pałace gminy Kłodawa

Ewa Aleksandrowa

*Dworki i pałace
gminy Kłodawa*

Kłodawa 2018

Spis treści

<i>Wstęp</i>	<i>2</i>
<i>Bierzwienna</i>	<i>4</i>
<i>Kęcerzyn</i>	<i>8</i>
<i>Krzykasy</i>	<i>14</i>
<i>Leszcze.....</i>	<i>20</i>
<i>Luboniek.....</i>	<i>24</i>
<i>Pomarzany</i>	<i>28</i>
<i>Rgielew</i>	<i>34</i>
<i>Rycerzew</i>	<i>39</i>
<i>Straszków</i>	<i>44</i>
<i>Straszkówkę.....</i>	<i>51</i>
<i>Wólka Czepowa</i>	<i>54</i>

Wstęp

Podróżując po Polsce, niezależnie od miejsca, uwagę przykuwają dworki i pałace. Wiele z nich niestety popadło w ruinę, inne miały więcej szczęścia. Zapewne niejedna osoba widząc takie budynki zastanawiała się choć przez chwilę nad ich dziejami, zadawała sobie pytanie, kto był właścicielem, jak właściwie toczyło się w nich życie. Trzeba pamiętać, że tuż przed wybuchem II wojny w Polsce funkcjonowało około 16 000 dworów. Kres ich istnieniu przyniosła władza ludowa, która znacjonalizowała majątki ziemskie. Większość siedzib została odebrana właścicielom. Dziś w Polsce znajduje się ok. 2 800 dworów, z czego 2 000 jest w złym stanie lub w ruinie. Niewiele z nich wróciło do prawowitych właścicieli. Część nabyli nowi właściciele. Nie inaczej jest w przypadku dworów i pałaców z terenu gminy Kłodawa. Oczywiście mamy tu na myśli jej współczesne granice.

Niniejsza publikacja przedstawia historię dworów i pałaców z terenu gminy Kłodawa. Pochodzą one głównie z XIX w. Dziś ich właścicielami są instytucje, samorząd oraz osoby prywatne, które przywróciły je do dawnej świetności. Przykładem są dworki w Straszku, Kępczynie i Krzykosach. Miejmy nadzieję, że wkrótce dołączy do nich Rgielew, który został wykupiony i czeka na gruntowny remont oraz Rycerzew – znajdujący się również w rękach prywatnych, ale na razie niedostępny, choćby z zewnątrz, dla zwiedzających. Zadbane są dwory użytkowane przez szkoły – w Wólce Czepowej, Bierzwinnej i Lubońku – oraz dwór w Leszczach użytkowany przez Państwowy Instytut Geologiczny w Warszawie. Niestety nie ma już dworu w Pomarzanach, który po opuszczeniu go przez lokatorów w latach 80. szybko popadł w ruinę i został rozebrany. Wszystkie są wpisane do rejestru zabytków. Użytkownikom dbającym o zachowanie historycznego charakteru obiektów należą się słowa uznania

Publikacja ta przeznaczona jest dla turystów odwiedzających naszą gminę, ale także dla mieszkańców i wszystkich miłośników historii. Przedstawione są tu historie i postacie nieznane, albo mało znane, założenia dworsko-pałacowe, których już nie ma. Na końcu publikacji są mapy z propozycjami tras i szacowanym czasem przejazdu. Może inaczej teraz spojrzymy na sąsiedni dwór, pałac, który kilkadziesiąt lat temu pełnił zupełnie inną funkcję niż obecnie. Siedziba ziemiańska stanowiła centrum gospodarowania majątkiem, życia kulturalnego wsi, ale również była miejscem kultywowania tradycji, zbieraniem pamiątek

narodowych, wychowywania kolejnych pokoleń w duchu miłości ojczyzny. Takim dworem był chociażby dwór Niesiołowskich w Rycerzewie.

W publikacji opisane są dzieje majątków ziemskich w danej miejscowości od XVI w. Szczególną uwagę poświęcono ich funkcjonowaniu w XIX i XX w., bowiem do tego okresu zachowało się najwięcej materiału źródłowego. Niekiedy nie udało się jednak w pełni odtworzyć listy kolejnych właścicieli z powodu braku materiałów. Żywimy jednak nadzieję, że dzięki tej publikacji udało się utrwalić wycinek dziejów regionalnych, przybliżyć nieco więcej wiedzy na temat tych dworków i pałaców. Pojawia się również nadzieja, że publikacja ta będzie zaczątkiem dalszych pogłębionych badań, może o charakterze naukowym, o dziejach ziemiaństwa. Na tę chwilę ma charakter przewodnika, który ma ułatwić zwiedzanie gminy Kłodawa.

Bierzwienna

Znajdowały się tu dwa dwory - w Bierzwienniej Długiej i Krótkiej. Pierwszy położony jest 5 km od Kłodawy, przy drodze z Kłodawy do Babiaka. Drugi został rozebrany w 1970 r. i nie ma po nim śladu. W przeszłości majątek w Bierzwiennie był największym w okolicy.

Historia

W XVI w. Bierzwienna Długa należała do Pawła Bierzwieńskiego, syna Stanisława i Doroty Ponętowskiej, właścicielki Borysławic. Był on wówczas jednym z największych właścicieli ziemskich w okolicy – posiadał 20,5 łanów (ok. 368 ha) oraz ziemie w Leszczach. Ziemie uprawiało dwóch zagrodników (szlachta zagrodowa, która sama uprawiała swoją ziemię) i 23 kmieci (chłopów). Była też karczma i gorzelnia.

W XVIII w. Bierzwienna należała do rodziny Ślucich, m.in. do Franciszka – cześnika inowrocławskiego, który nabył ją w 1756 r. Na cmentarzu parafialnym zachował się nagrobek z poł. XIX w. Brygidy z Byszewskich Śluckiej i jej syna Izzydora.

W XIX w. majątek w Bierzwienniej Długiej nabyła rodzina Dąbskich z Dąbia herbu Godziemba (Dąbie koło Brześcia Kujawskiego). Właścicielem był Stefan (1838-1899) i jego syn Rajmund Józef (1874-1935). Ten ostatni gospodarował tu do czasu wybuchu wojny. Sam majątek zajmował ok. 732 ha. Jego wartość szacowano na 143 259 rubli. Żoną Rajmunda była Maria Halina Mittelstaedth herbu Hornklow, pochodząca z Kujaw, z wykształcenia nauczycielka. Ich syn Andrzej (ur.1925 r.) zginął w czasie walk podczas wojny, prawdopodobnie był żołnierzem Armii Krajowej. W 1936 r. M.H. Dąbska przekazała dwór w czasowe użytkowanie siostram zakonnym, które wspierane przez okolicznych ziemian, prowadziły tu ochronę dla sierot. W czasie wojny była tu kuchnia dla robotników przymusowych pracujących przy budowie okopów przeciwczołgowych.

Po wojnie majątek rozparcelowano. Od 1945 r. w dworze mieściła się szkoła. Do 1974 r. park był pod opieką Rady Gromadzkiej, później pod opieką szkoły.

Przy szkole znajduje się Miejsce Pamięci poświęcone gen. Tadeuszowi Kutrzebie i jego żołnierzom z Armii „Poznań”.

Dwór

Założenie parkowo-dworskie powstało prawdopodobnie na przełomie XIX i XX w. Zajmuje powierzchnię ok. 4,5 ha. Aby wejść na teren dawnego dworu i folwarku trzeba przejść przez park. Dwór znajdował się przy koleście załamującej się drodze, biegnącej z zachodu na wschód przez park. Mogła ona stanowić podjazd. W sąsiedztwie dworu znajdowała się aleja grabowa biegnąca z północy na południe, której pozostałości są jeszcze dziś widoczne. Dwa stawy w zachodniej części parku są zarośnięte i zaniedbane. Folwark mógł znajdować się we wschodniej części założenia, niedaleko dworu. Był to przykład założenia dworsko-parkowego połączonego z folwarkiem naturalnie osadzonego w otaczającym go krajobrazie.

Dwór, który dziś możemy oglądać powstał prawdopodobnie po pożarze poprzedniego, znajdującego się ok. 300 m dalej w parku. Pierwotnie był połączony z zabudowaniami gospodarczymi, do budynku przylegały stajnie.

Zbudowany jest na cokole z kamienia i cegły, materiałem do budowy była cegła. Jest na planie prostokąta, z przelotową sienią i czterema pomieszczeniami. Od północy jest przybudówka w miejscu dawnej stajni. Jego powierzchnia wynosi 352 m². W latach 80. przeprowadzono generalny remont budynku i zmienione zostało wnętrze.

Bierzwienna Krótka

W XVI w. właścicielem Bierzwiennej Krótkiej był Melchior Puczek, prawdopodobnie szlachcic herbu Rola wywodzący się z zamożnej szlachty z ziemi łęczyckiej piastującej tam urzędy ziemskie. Rodzina Puczków posiadała liczne ziemie w okolicy – najbliżej w Straszku, Nowej Wsi i Turzynie, ale także w okolicach Krośniewic, Dąbia, Topoli i Siedlec. Melchior był jedynym właścicielem Bierzwiennej Krótkiej i miał tam 10 łąnów (ok. 179 ha), 8 zagrodników i 12 kmieci. Na jego ziemiach był młyn.

W XIX w. i na początku XX w. właścicielami była rodzina Żychlińskich herbu Szeliga - Józef (jego matka wywodziła się z rodziny Sokołowskich z Wrzący Wielkiej, Sokołowa i wsi Ochle herbu Pomian - właścicieli Straszku w XVI w.) i Józefa Maria Trzebuchowska herbu Ogończyk, urodzona w Ponętowie Dolnym, a potem ich syn Leon. Majątek zajmował 360 ha a jego wartość wyceniano na 49 151 rubli.

Od 1917 r. do wybuchu wojny jako właściciel występuje Zygmunt Kokczyński. Majątek zmniejszył się do 249 ha.

Dwór, który został rozebrany w latach 70. powstał prawdopodobnie w poł. XIX w.

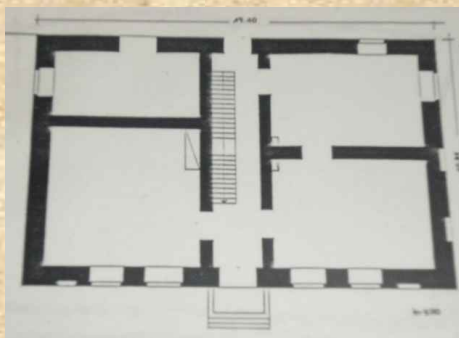
Herb rodziny Dąbskich – Godziemba

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8582713>)

Herb rodziny Żychlińskich – Szeliga

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7509620>)

Układ pomieszczeń dworku
w Bierzwiennej Długiej

(źródło: WUOZ Konin)

Dwór w 1948 r. (źródło: WUOZ Konin)

Nowy dwór – obecnie siedziba Szkoły Podstawowej im. T. Kutrzeby w Bierzwiennej
Długiej (zdz.autora)

Miejsce Pamięci przy szkole poświęcone gen. T. Kutrzebie i Armii „Poznań” (zdz.autora)

Kęcerzyn

Dwór w Kęcerzynie dość trudno odnaleźć. Położony jest w północnej części gminy Kłodawa - z dala od wsi, wśród rozległych pól między Kęcerzynom Kolonią a drogą z Bierzwiennej Krótkiej do Dziubina. Dzięki temu cisza i spokój jaki tu panują, są największą zaletą jego położenia.

Historia

Inna nazwa jakiej używano to *Kancerzyno*. W XVI w. właścicielem Kęcerzyna był szlachcic Stanisław Rysiński herbu Leszczyc, późniejszy kasztelan kruszwicki. Należały do niego także pobliskie Rysiny. Miejscowość liczyła wtedy 9 łąnów (161 ha), 2 zagrodników i 4 kmieci. Znajdowała się tam karczma.

W XIX w. Kęcerzyn był własnością prywatną i zamieszkiwało go 153 mieszkańców. Folwark obejmował wsie Kęcerzyn, Marianów i Budy Kęcerskie i liczył 608 morg (ok. 340 ha). Znajdował się tu wiatrak. Prawdopodobnie wraz z Rysinami należał do rodziny Wodzińskich herbu Jastrzębiec, przedstawicieli magnaterii na Kujawach. Folwark Rysiny liczył w 2 poł. XIX w. 732 morgi (ponad 400 ha). Należały do niego wsie Rysiny, Kamień (Kamionka) i Korytko. W 1849 r., po ślubie z Władysławem Orpiszewskim, w majątku Rysiny zamieszkała Maria Wodzińska (1819-1896).

Maria była najstarsza córką Wincentego i Teresy Wodzińskich. Rodzina z racji swej pozycji majątkowej podróżowała i mieszkała również za granicą. Podczas pobytu w Genewie w latach 1834-1835 Maria wywarła duże wrażenie na Juliuszu Słowackim, który napisał wtedy wiersz *W Szwajcarii*. Pisał także o niej w listach do swojej matki, choć zapewniał w nich, że nie jest prawdą, że był w niej zakochany. Zresztą pozycja majątkowa Słowackiego nie była odpowiednia dla tak zamożnej rodziny.

W 1835 r. rodzina Wodzińskich wyjechała z Genewy do Drezna a w 1836 r. przebywała w Marienbadzie. Częstym gościem na salonach był wtedy Fryderyk Chopin, wówczas już sławny w Europie kompozytor. Maria również interesowała się muzyką, grała na fortepianie. Poza tym Fryderyk był przyjacielem rodziny Wodzińskich i znał Marię od najmłodszych jej lat. Podczas spotkań zrodziło się między nimi uczucie zakończone „cichym narzeczeństwem”. Rodzice Marii ostatecznie nie zgodzili się jednak na małżeństwo ze

względu na słabe zdrowie Chopina. Odległość między narzeczonymi (Maria w Warszawie, Fryderyk w Paryżu) zrobiła resztę i narzeczeństwo się rozpadło.

W 1841 r. Maria wyszła za mąż za hrabiego Józefa Skarbka (syna ojca chrzestnego F. Chopina – Fryderyka Skarbka), jednak małżeństwo zakończyło się rozwodem. Związek z Władysławem, dzierżawcą majątku ówczesnego męża Marii, był skandalem komentowanym na warszawskich salonach w latach 30. Maria i Władysław dopięli jednak swego i mimo wielu przeszkód w końcu pobrali się w 1848 r. Władysław Orpiszewski herbu Junosza (1822-1881) wychowywał się w domu o tradycjach patriotycznych. Jego ojciec brał udział w powstaniu kościuszkowskim a brat Ludwik w powstaniu listopadowym.

Rodzice Marii początkowo nie utrzymywali kontaktów z córką, jednak jej los nie był im obojętny. W 1849 r. nastąpiła zgoda a co a tym idzie uregulowanie kwestii majątkowych. Młode małżeństwo zamieszkało w Rysinach. Majątek położony na urodzajnych terenach przynosił znaczny dochód. We dworze, który zamieszkiwali Orpiszewscy pełno było zieleni, nawet zimą. Poza tym pani domu zebrała tu albumy i pamiątki z podróży zagranicznych, ze spotkań ze znanymi ludźmi. Stał także fortepian kupiony i подарowany Marii przez F. Chopina. Z wizytami bywała tu rodzina Wodzińskich oraz sąsiedzi. Przy okazji wizyt Orpiszewskich w sąsiednich majątkach, Maria proszona była o niewielki chociaż koncert. Tu przyszedł na świat ich syn Tomasz, który zmarł w wieku 3 lat. W 1861 r. Orpiszewscy wyjechali z Rysin do Florencji, aby zmienić klimat ze względu na stan zdrowia Władysława. Przebywali tam 20 lat do śmierci Orpiszewskiego. W 1881 r. został on pochowany w swej rodzinnej Kłóbce a Maria mieszkała tam do swej śmierci w 1896 r.

Maria Wodzińska w wieku 22 lat

(źródło: <http://pl.chopin.nifc.pl/=files/foto/1/6332/o/3525056.jpg>)

Portret F. Chopina namalowany przez M. Wodzińską w 1836 r.

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10884233>)

Na początku XX w. właścicielem Kęcerzyna był Bronisław Ignacy Racięcki herbu Pomian (1876 – 1942). Można przypuszczać, że majątek odziedziczył po ojcu Władysławie (1838-1909). Dalsze losy rodziny związane są z Warszawą – Bronisław został pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

W 1912 r. właścicielem folwarku był Józef Pomiernacki. Folwark i wieś zajmowały wówczas ok. 460 ha. Ziemię we wsi użytkowali uwłaszczeni włościanie. Wartość majątku wyceniona była na 58 156 rubli.

W latach 20. majątek został podzielony na połowę. Właścicielami byli Stanisław Andrzejewski i Tomasz Bogdański. W latach 30. jako właściciel widnieje tylko Tomasz Bogdański gospodarujący na 170 ha.

Dwór

Zbudowany został prawdopodobnie w 2 poł. XIX w. Jest to budynek parterowy z poddaszem użytkowym (pow. użytkowa 195 m²), zbudowany na planie prostokąta, z cegieł ceramicznych. Fasadą zwrócony jest na wschód. Poprzedzony był okrągłym podjazdem i klonową aleją wybiegającą poza park.

Po II wojnie majątek został rozparcelowany a dwór zamieszkali przygodni lokatorzy. Popadał powoli w ruinę. W latach 80. stał się własnością prywatną i od tego czasu trwa jego remont. Nowi właściciele uratowali ten piękny obiekt od ruiny i na szczęście nie odgradzili się murem od pasjonatów dawnych siedzib ziemiańskich.

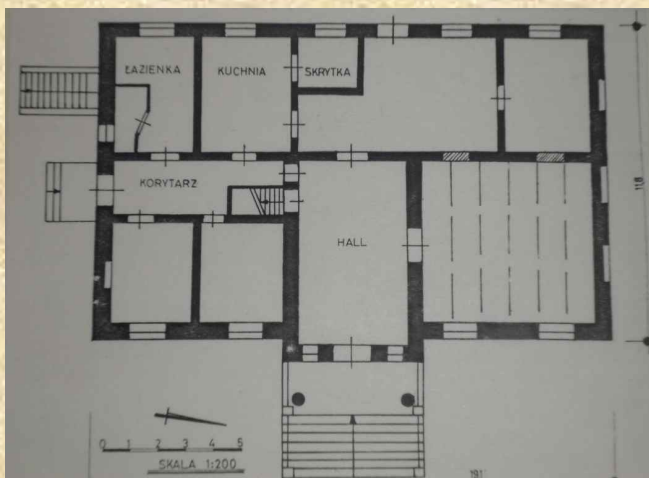
Herb rodziny Rysińskich – Leszczyc

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7910262>)

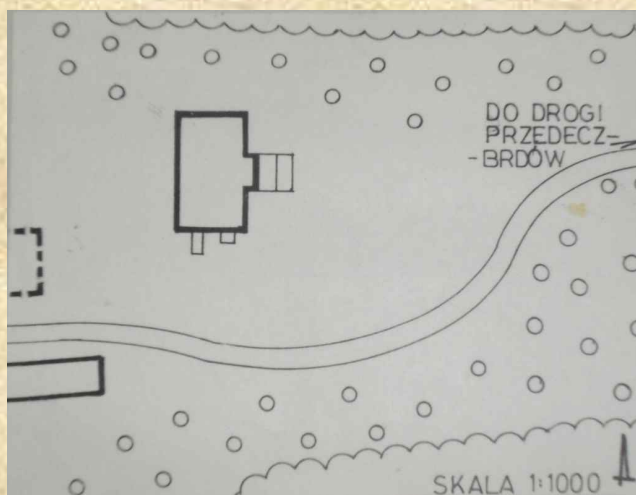

Herb rodziny Racięckich – Pomian

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=812709>)

Układ pomieszczeń dworu w Kępczynie (źródło: WUOZ Konin)

Założenie parkowo-dworskie w Kępczynie (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w latach 80. (źródło:WUOZ Konin)

Dwór w Kępczynie współcześnie (zdj. autora)

Krzykosy

Wieś Krzykosy położona jest ok. 3 km na zachód od Kłodawy, 80 m od drogi z Kłodawy do Koła. Jednym z właścicieli Krzykos był fundator zakonu karmelitów w Kłodawie.

Historia

Dawna nazwa to *Krzykossy*. W XVI w. wieś należała do Krzykowskich herbu Junosza - Jana, który posiadał 4 łany (ok. 72 ha) i 7 kmieci (chłopów) oraz do Alberta, który uprawiał 7 łanów (ok. 125 ha), miał 6 kmieci i 4 zagrodników. Posiadał też wiatrak. Krzykowscy mieli jeszcze wówczas inne wsie – Dąbrówka, Krzewata, Górki, Dziegielowa należały do Jana, Krzewata także do Jana, Alberta i Anny Krzykowskich a Częstków w części do Alberta.

W 1623 r. Franciszek Krzykowski przyczynił się do sprowadzenia zakonu karmelitów do Kłodawy. Zapisał im 8 000 zł zabezpieczone na Krzykosach i Dąbrówce, przeznaczył odziedziczone grunty pod budowę klasztoru i zobowiązał się wybudować go w ciągu 10 lat. Cała rodzina Krzykowskich zamieszkująca tereny województwa łęczyckiego, zobowiązała się pomagać w fundacji klasztoru. Po śmierci Franciszka jego spadkobiercy z nieco mniejszym zapalem łożyli na budowę klasztoru.

Jednym z właścicieli Krzykos był Antoni Gorzeński - stolnik poznański, który w 1759 roku był fundatorem kościoła parafialnego w Boryslawicach.

Na początku XIX w. folwark zajmował 982 morgi (ok. 550 ha) a wieś 150 morg (84 ha). W końcu XIX wieku majątek ziemski Krzykosy został kupiony od przejściowego żydowskiego właściciela przez zamieszkującą w Warszawie rodzinę Grudzińskich: Michała i Adaminę z pięciorgiem dzieci - Zygmuntem, Aleksandrem, Stefanią, Leonią i Władysławem. Wartość majątku szacowana była na 99 303 ruble.

Michał był nauczycielem w Warszawie. Adamina pochodziła z ziemiańskiej rodziny Brochockich. Lubiła wieś i dużo czasu spędzała w sadzie owocowo-warzywnym przylegającym do podwórza od strony rzeki Rgilewki. Zygmunt był znanym lekarzem, pionierem polskiej radiologii. Aleksander był inżynierem ogrzewnikiem, wybitnym specjalistą w tej dziedzinie. Władysław był matematykiem oraz inżynierem elektrykiem. Stefania wyszła za mąż za Bronisława Wilanda, właściciela majątku Luboniek, Leonia za

Wacława Kuńczyńskiego, kierownika rejonu dróg wodnych w Myszkowie. Rodzina Grudzińskich, zwłaszcza dzieci, traktowały Krzykosy jako miejsce wypoczynku i spotkań rodzinnych. Poza Stefanią która miała trzech synów: Jana, Michała i Stanisława, pozostałe cztery małżeństwa były bezdzietne. Wobec braku rolników w rodzinie, gospodarkę rodzinną prowadzili różni administratorzy, przeważnie ze spokrewnionej rodziny Brochockich oraz Zygmunt Wiland z Lubońka (w latach 20. i 30.). W majątku znajdowały się gorzelnia, trzy wiatraki i gospoda z trunkami.

W Krzykosach do swej śmierci zamieszkiwali: Michał (zm.1913 r.) i Adamina (zm.1930 r.). W 1917 r. jako właścicielka wymieniana jest Maria Grudzińska (czyżby drugie imię Adaminy?). Najdłużej w Krzykosach mieszkała Leonia – do 1925 r., kiedy to wyszła a mąż. Ostatnim przedwojennym właścicielem Krzykos był Władysław Grudziński. W 1939 roku majątek został zajęty przez Niemców, a po wojnie rozparcelowany. Większość okazałych budynków gospodarczych, tworzących podwórze zostało rozebranych albo zdewastowanych. Po wojnie w budynku dworskim do 1982 r. funkcjonowała szkoła a później Urząd Gminy zorganizował tam mieszkania lokatorskie. Dziś znajduje się w rękach prywatnych.

Groby rodziny Grudzińskich znajdują się na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Dwór

Zespół folwarczno-parkowy składa się z trzech części: rezydencjalnej, obejmującej dwór zbudowany w poł. XIX w., oficynę z lat 20. XX w., dawną elektrownię i piwniczkę, części folwarcznej obejmującej dawne podwórze folwarczne i teren dawnego sadu i ogrodu oraz z kolonii domów robotników folwarcznych.

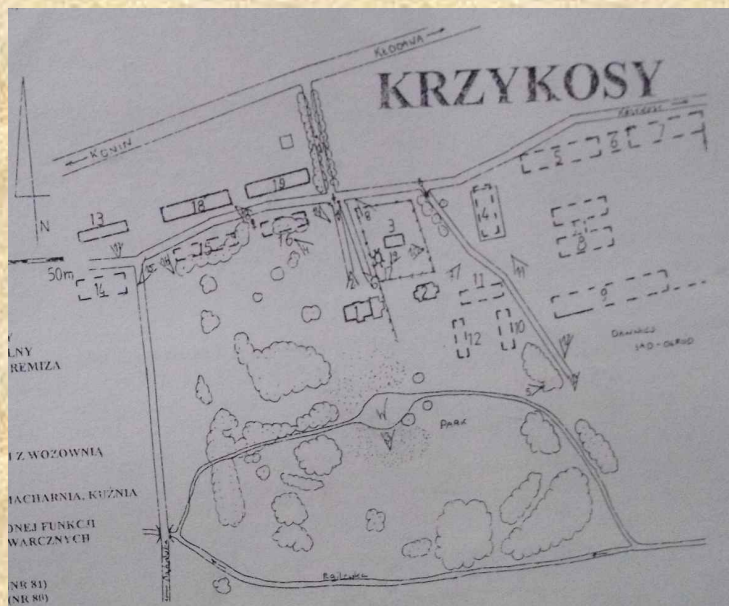
Rodzina Grudzińskich kupując dwór uważała, że wymaga gruntownego remontu lub przebudowy. W początkach lat 20. zaprowadzono w Krzykosach lokalną elektryczność a po paru latach uruchomiono także w dworku kanalizację z wodociągami. W tym czasie zbudowano oficynę między dworkiem a podwórzem. Była ona przeznaczona jako domek letniskowy dla Zygmunta, lekarza w Kole. W latach 30. tzw. *Biały domek*, został wewnętrznie przebudowany i unowocześniony przez Aleksandra Grudzińskiego. Dworek otoczony był przez stary park, dochodzący do rzeki Rgilewki. W środku parku, naprzeciw dworu od południa, znajdował się okrągły staw połączony wąskimi kanałami z Rgilewką. Kanały można było przejść przez drewniane mostki. Przed dworkiem znajdował się duży okrągły klomb z otaczającą go drogą wjazdową, a z drugiej strony dworku między nim

a studnią duży klomb z roślinami ozdobnymi. Drzewa owocowe i warzywa znajdowały się w przylegającym do parku, osobno ogrodzonym sadzie owocowo-warzywnym. Na skraju podwórza, przy parkanie znajdowała się głęboka studnia z żurawiem. Oś kompozycji stanowi piękna lipowa aleja prowadząca od przebiegającej obok Krzykos głównej drogi Warszawa – Poznań.

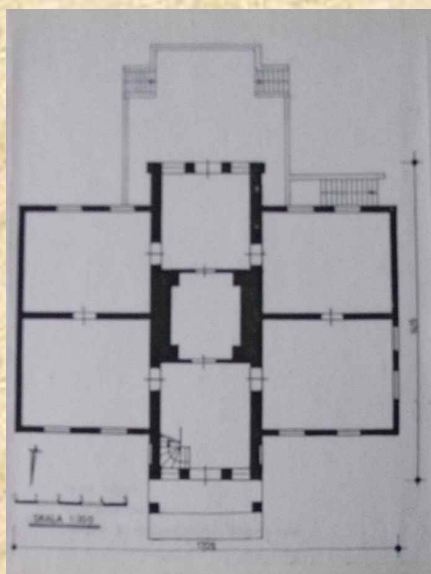
Budynek dworski zbudowany jest z cegły ceramicznej, na planie prostokąta. Jego powierzchnia użytkowa to 175 m². Jest budynkiem jednokondygnacyjnym, bez podpiwniczenia, z dachem czterospadowym pokrytym pierwotnie dachówką karpiówką. Na początku ściana wschodnia i zachodnia była z drewnianych belek, w 1988 r. podczas remontu zastąpiono je pustakami i ceglami. Zachowany został dawny trzytraktowy układ pomieszczeń. W osi głównej budynku znajduje się wejście główne i hall ze schodami na poddasze. W pozostałej części jest pięć pokoi i kuchnia. Na wschód od dworu znajdowała się oficyna (dziś remiza OSP), na północno-wschodnim krańcu parku znajduje się budynek dawnej elektrowni a w jego sąsiedztwie niewielki kopiec ziemny przykrywający dawną piwnicę.

Podwórze folwarczne znajdowało się od wschodniej strony parku a główny wjazd na nie od strony północno-zachodniej. Znajdowały się tam chlewnie, stajnia koni zaprzęgowych, stajnia koni roboczych z wozownią, kuźnia, stodoły, obora i owczarnia. Podwórze i drogi dojazdowe były brukowane.

Kolonia domów folwarcznych znajdowała się wzdłuż drogi biegnącej do Dąbrówki (w kierunku północno-zachodnim od parku). Są to dwa bliźniacze budynki na planie prostokąta, jednokondygnacyjne, z poddaszem użytkowym i dwuspadowym dachem. Przeznaczone były dla ośmiu rodzin każdy. Po drugiej stronie drogi znajdował się jeszcze pięćpocinodzinny dom folwarczy. Do dziś zachowały się tylko dwa bliźniacze domy znajdujące się dziś w rękach prywatnych.

Założenie dworsko-parkowe i folwark w Krzykosach (źródło:WUOZ Konin)

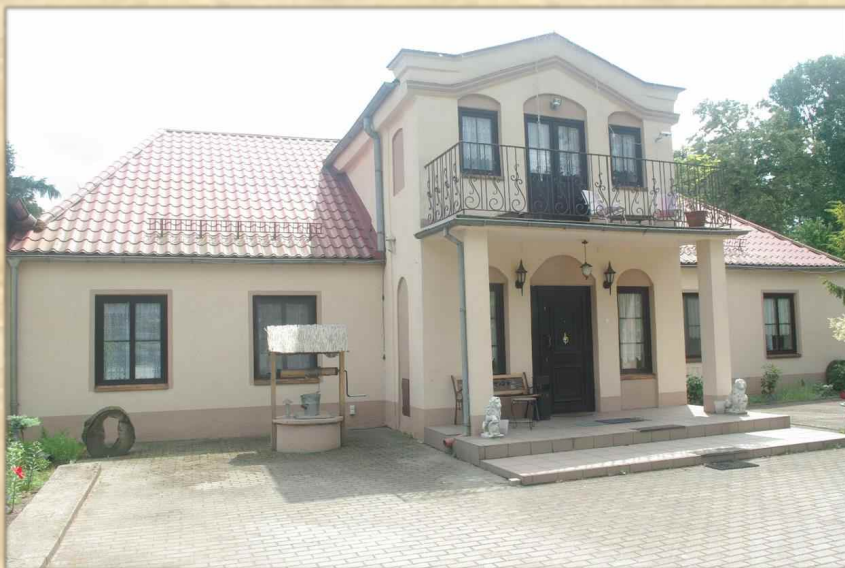

Układ pomieszczeń dworu (źródło:WUOZ Konin)

Dwór w Krzykosach w latach 80. (źródło:WUOZ Konin)

Widok współczesny dworu w Krzykosach (zdj.autora)

Herb rodziny Krzykowskich - Junosza

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6856327>)

Leszcze

Zespół dworski w Leszczach położony jest 6,5 km na północny-zachód od Kłodawy, przy drodze z Bierzwiennej do Przedcza. Dwór o formie willi w kostiumie włoskim oraz dobrze utrzymany zespół folwarczny wyróżniają Leszcze spośród innych tego typu założeń w gminie Kłodawa.

Historia

Dawniej używane nazwy to *Liesscze*, *Łoskie Holendry*. W XVI w. Leszcze należały do rodziny Bierzwińskich, właścicieli Bierzwiennej Długiej – Stanisława a później do jego syna Pawła. Miał on tu 6,5 łana (ok. 116 ha) i 7 kmieci.

W XVIII w. Leszcze należały do rodziny Śluckich, nabył je cześnik inowrocławski Franciszek Ślucki w 1756 r.

W 2 poł. XIX w. folwark Leszcze z wsią Leszcze i Łoskie Holendry zajmował 945 morgi (ok. 529 ha). Brak jest informacji kto był właścicielem.

Na początku XX w. wieś i folwark zajmowały łącznie 869 ha. Jako właściciele występują Wiktor Janczewski i uwłaszczeni włościanie. Wartość majątku wynosiła 97 008 rubli. Do majątku należały również pobliskie Janczewy i Puławy (część wsi Leszcze). W 1930 r. właścicielką majątku (250 ha) była T. Ciecierska. Ostatnim przedwojennym właścicielem majątku był inżynier rolnictwa Adam Wiśniewski (prawdopodobnie chodzi o Adama Mariana Wiśniewskiego, syna znanego lekarza i działacza społecznego Ludwika Wiśniewskiego. Był absolwentem Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. W 1918 roku walczył w szeregach odrodzonego Wojska Polskiego, na froncie polsko – ukraińskim, oficer rezerwy w 5. Pułku Ułanów Zasławskich).

W trakcie walk obronnych 6 i 7.09.1939 r. w Leszczach stacjonował przygotowujący się do bitwy nad Bzurą sztab Armii „Poznań” z gen. Tadeuszem Kutrzebą. W budynku znajduje się Izba Pamięci poświęcona gen. T. Kutrzebie powstała we współpracy z Muzeum Bitwy nad Bzurą w Kutnie. W czasie wojny majątkiem administrowali Niemcy. Po wojnie został on rozparcelowany a dwór z parkiem i tzw. resztówką przeszedł na własność Skarbu Państwa. Od 1949 r. mieści się tu Centralne Archiwum Geologiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie. Magazynowane są tu rdzenie wiertnicze. We współpracy

z Kopalnią Soli „Kłodawa” zorganizowano też ekspozycję soli kamiennej, z której słynie nasz region.

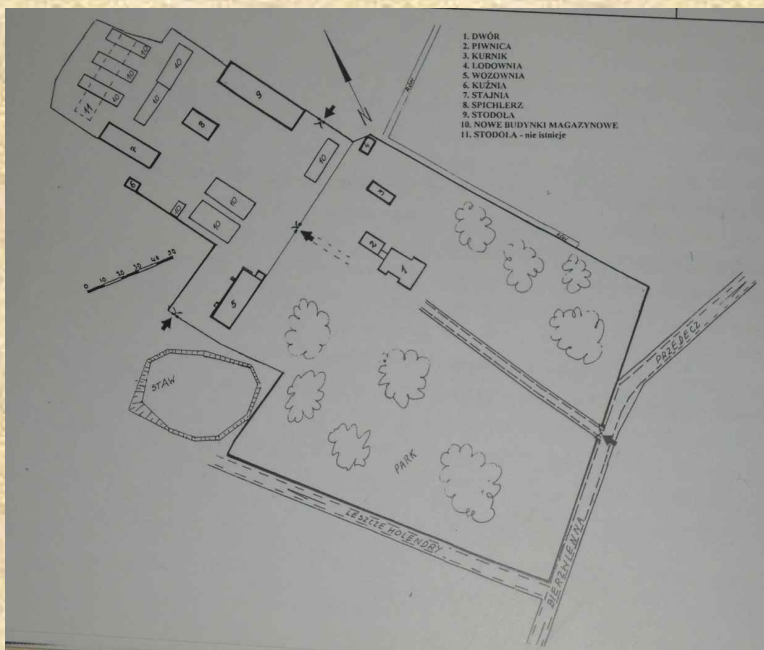
Dwór

Całość założenia architektonicznego składa się z dwóch części – dworsko-parkowego i folwarcznego, które kompozycyjnie łączą się ze sobą. Zajmują obszar 6 ha. Od zachodu do zespołu przylega niewielki staw. Niemal w całości zachował się ceglano-kamienny mur otaczający park.

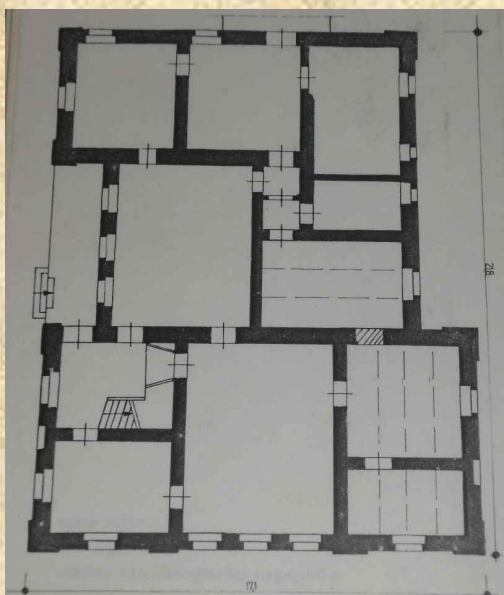
Budynek dworu położony jest w północno-wschodniej części parku. Oś założenia stanowi droga wjazdowa od południowego wschodu biegnąca pod dwór i dalej na folwark. Po wschodniej stronie znajdował się kwaterowo rozplanowany sad.

Budynek dworski w formie willi w stylu włoskim zbudowany został pod koniec XIX w. na planie zbliżonym do prostokąta, z cegły ceramicznej. Pokryty jest dwuspadowymi dachami. Jego powierzchnia użytkowa to 340 m². Część północna jest jednokondygnacyjna, część południowa dwukondygnacyjna. Po stronie zachodniej jest wnęka z tarasem. We wnętrzu zachowany został dawny układ pomieszczeń, chociaż nieczytelne są podziały na trakty i połączenia amfiladowe (pomieszczenia połączone ze sobą drzwiami umieszczonymi w jednej linii). W części południowo-zachodniej hallu są schody na piętro. Na parterze znajdują się duży salon przy tarasie, jadalnia, kuchnia, kredens, łazienka i sześć pokoi. Na pierwszym piętrze jest pięć pokoi. Na suficie w salonie znajduje się sztukateria z motywami roślinnymi i geometrycznymi. Podłogi były w większości z desek, choć w salonie położony był parkiet układany na środku we wzór szachownicy. Obok dworu zachowały się fragmenty dawnej oficyny a w północnej części parku lodownia i kurnik.

Folwark znajdował się od północno-zachodniej strony dworu i parku. Murowane budynki usytuowane były wokół dużego dziedzińca (m.in. największy budynek wozowni przy wjeździe przy stawie, stodoła, stajnia) i na nim (dawny spichlerz). Dziś znajdują się w nich magazyny rdzeni geologicznych PIG w Warszawie a obok nich postawione są nowe.

Założenie dworsko-parkowe i folwark w Leszczach (źródło:WUOZ Konin)

Plan dworu w Leszczach
(źródło:WUOZ Konin)

Dwór w Leszczach – widok współczesny (zdj.autora)

Budynek dawnej wozowni (zdj.autora)

Luboniek

Dwór w Luboniku znajduje się przy drodze prowadzącej z Kłodawy przez Bierzwinę Długą do Babiaka, ok. 10 km od Kłodawy. Gruntownie wyremontowany w latach 90. nie przypomina już skromnego dworku z czasów powojennych.

Historia

Dawniej używane nazwy to *Liubony*, *Lubonie*. W XVI w. wieś należała do Stanisława Lubońskiego herbu Leszczyc. Miał on 2,5 łana (ok. 45 ha), dwóch zagrodników i 8 kmieci. W jego majątku było też dwóch rzemieślników. Znajdowała się tu karczma i wiatrak. Do Lubońskich należał także Częstków – tu jednymi z właścicieli był Albert i Piotr.

W 1 poł. XIX w. do folwarku należały wsie Luboniek, Witów i Luboniek kolonia. Zajmował on 544 morgi (ok. 304 ha). Nadal funkcjonował wiatrak. Sąsiedni Luboniek Holendry nie wchodził w skład majątku.

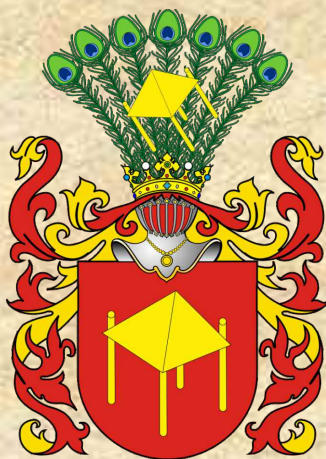
Od początku XX w. do wybuchu II wojny właścicielem majątku był Bronisław Wiland. Luboniek dzielił się na wieś i folwark oraz osadę i kolonię. Te pierwsze zajmowały ok. 678 ha a wartość majątku wyceniano na 23 400 rubli. Jako właściciele wymieniani są także uwłaszczeni włościanie. Sam folwark zajmował 283 ha. Bronisław był żonaty ze Stefanią Grudzińską z pobliskich Krzykos.

W czasie wojny majątek znajdował się w rękach Niemców. Po wojnie został upaństwowiony i rozparcelowany. Po przebudowie dwór przeznaczono na szkołę, która funkcjonowała tam od 1948 r. W 2012 r. szkoła samorządowa została zlikwidowana a jej prowadzenie przejęło lokalne stowarzyszenie „Działajmy z myślą o przyszłości”.

Dwór

Założenie dworsko-parkowe powstało pod koniec XIX w. Dwór zbudowany jest na planie prostokąta, na fundamencie z kamienia. Materiałem do budowy była cegła. Pokryty jest dwuspadowym dachem. Jest to budynek jednokondygnacyjny, bez podpiwniczenia, z poddaszem użytkowym. Od strony południowej znajduje się prostokątny ganek i główne wejście do budynku. Od strony północno-zachodniej do budynku przylega wąska

Początkowo całe założenie było dużo większe i obejmowało dziś już nieistniejący folwark od strony wschodniej i rozległe tereny na północ, gdzie znajdował się m.in. sad. Dziś w północno-wschodniej części parku pozostały dwa niewielkie stawy. W południowo-wschodniej części ogrodzenia znajduje się kapliczka zbudowana w XIX w.

Herb rodziny Lubońskich – Leszczyc

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7910262>)

Dwór w 1948 r. (źródło: <https://www.facebook.com/StaraKlodawa/>)

Dwór w Lubońku – widok współczesny (zdj. autora)

Pomarzany

Pomarzany Fabryczne znajdują się ok. 4 km na południowy zachód od Kłodawy. Odwiedzając dziś to miejsce możemy jedynie sobie wyobrazić jak kiedyś wyglądał stojący tu dwór – zostały po nim tylko zarysy fundamentów i brama wjazdowa.

Historia

Inna używana wcześniej nazwa to *Pomorzany* – wiąże się prawdopodobnie z osadnikami z Pomorza. Najwcześniejsze wzmianki o Pomorzanach pochodzą z XVI wieku. Wieś znajdowała wówczas w granicach województwa łęczyckiego. W 1575 r. jej właścicielem był Mikołaj Rusocki z Russocic herbu Korab (1491-1548), kasztelan biecki, który był także starostą przedeckim i łęczyckim. Posiadał 11 łanów ziemi (ok.88 ha), 3 zagrodników, 13 chłopów oraz karczmę.

W 1789 r. dziedzicem Pomorzan był W. Daniszewski.

W 1 poł. XIX w. miejscowość liczyła 212 mieszkańców i 23 domy. Majątek stanowił własność zasobów kościelnych. W 2 poł. XIX w. folwark Pomarzany obejmował 876 morg (ok. 490 ha). Znajdowała się tu gorzelnia, olejarnia i wiatrak. Folwark miał 157 mieszkańców, wieś 31 (późniejsza Krzewata). Właścicielem folwarku był Wiktor Chełmicki, radca sądu ziemiańskiego. Wówczas to wybudowano dwór. Od administracji kościelnej majątek kupiła rodzina Błędowskich herbu Nałęcz z Krzewaty. Gospodarstwo zostało wówczas gruntownie zrekonstruowane, zmeliorowane i unowocześnione. Dwór przebudowano, skanalizowano i zelektryfikowano. Inicjatorem tych zmian był Lucjan Feliks Błędowski (1837 – 02.05.1900). Podążał on za nowinami technicznymi. Był pierwszym w okolicy posiadaczem samochodu oraz radiodbiornika. Wśród pracowników założył Zakładową Straż Pożarną. Na epitafium w kościele parafialnym w Kłodawie F. Błędowski widnieje jako właściciel dóbr Krzewata, natomiast jego żona Maria Kazimiera z Kreczunowiczów (1855 – 01.09.1918) jako właścicielka dóbr Pomarzany. Błędowscy byli właścicielami Pomorzan i Krzewaty do wybuchu II wojny. Po Lucjanie Feliksie majątek przejął Stanisław. W 1912 r. jako właściciele Pomorzan widnieją uwłaszczeni włościanie i Maria Błędowska. Folwark i wieś liczą wówczas 825 ha a ich wartość to 96 436 rubli. Ostatnim przedwojennym właścicielem był Feliks Błędowski. Angażował się on aktywnie w działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kłodawie. Sam folwark liczył wówczas 473 ha. W czasie II wojny rodzina Błędowskich opuściła majątek a w 1945 r. rozparcelowano go pomiędzy okolicznych mieszkańców. Dwór zmieniono na dom

mieszkańców. Dwór zmieniono na dom mieszkalny a budynki gospodarcze przejęło Przedsiębiorstwo Robót Wiertniczo-Górnich w Warszawie i tam urządziło magazyny i warsztaty. Było to związane z rozpoczęciem poszukiwań na terenie Kłodawy złóż soli.

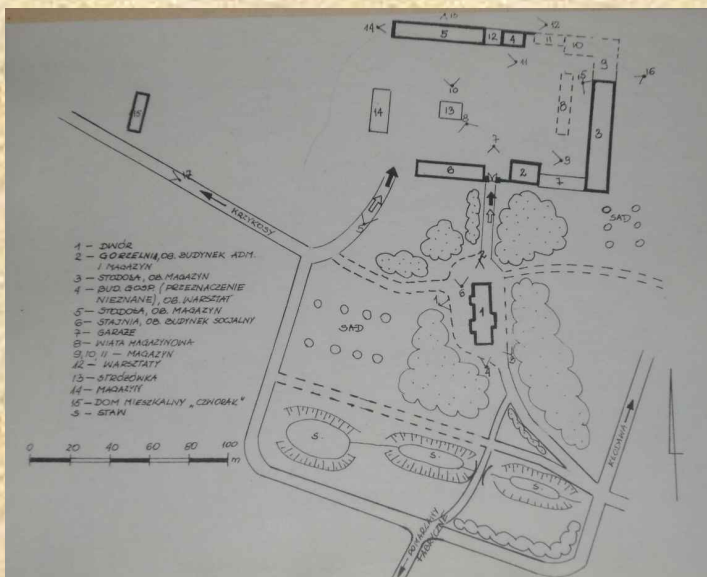
Dwór

Założenie folwarczne w Pomarzanach składało się z zespołu dworsko-parkowego (ok. 3,5 ha), podwórza gospodarczego otoczonego budynkami inwentarskimi i gospodarczymi (1,26 ha) oraz z kolonii mieszkaniowej (0,08 ha). Zespół dworsko-parkowy położony był na południe od podwórza gospodarczego. Dwór powstał w 2 poł. XIX w. Był to budynek piętrowy, zbudowany był z cegły, w całości podpiwniczony, kryty blachą. Przed elewacją frontową (zachodnia część budynku) znajdował się owalny podjazd. Zabudowania gospodarcze składały się ze spichlerza, dwóch stodół, stajni, obory i budynku administracyjno-magazynowego. Była także gorzelnia, wiatrak i olejarnia. Dwór otaczał park z trzema stawami, pasieka i sad owocowy. Pierwotnie otoczony był murem z polnego kamienia i cegły. Główna brama to prawdopodobnie ta jedynie dziś zachowana część założenia dworskiego. Kolonia mieszkalna znajdowała się na zachód od podwórza gospodarczego i północny-zachód od zespołu dworsko-parkowego przy drodze prowadzącej do Krzykos.

Herb rodziny Błędowskich – Nałęcz

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6027595>)

Założenie dworsko-parkowe i folwarczne w Pomarzanach (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w Pomarzanach w latach 80. (źródło: WUOZ Konin)

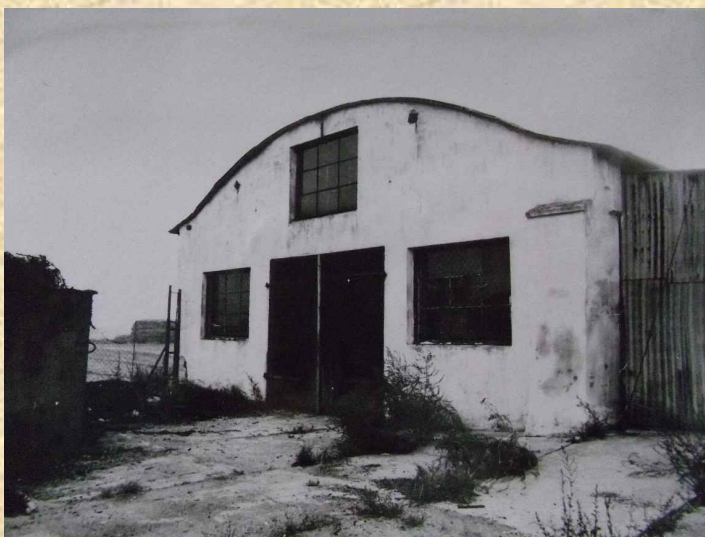
Elewacja wschodnia dworu (źródło: WUOZ Konin)

Widok dworu od strony południowo-zachodniej (źródło: WUOZ Konin)

Elewacja północna dworu (źródło: WUOZ Konin)

Stodoła – elewacja zachodnia (źródło: WUOZ Konin)

Widok na stodołę – elewacja północna (źródło: WUOZ Konin)

Północna strona podwórza (źródło: WUOZ Konin)

Brama wjazdowa od
strony wschodniej –
jedynie zachowany
dziś element
z założenia dworskiego
(zdzj.autora)

Rgielew

Dwór w Rgielewie położony jest tuż nad rzeką Rgielewką, ok. 600 m od drogi Kłodawa – Łęczycza. Łatwo go zauważyć z drogi – położony jest na łagodnym stoku opadającym ku dolinie rzeki, otoczony polami uprawnymi i łąkami.

Historia

Dawne nazwy miejscowości to *Rgielewo*, *Rgilew*. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska właściciela, Mateusza Rgielewskiego, należącego do drobnej szlachty. Razem z braćmi użytkował 10 łąków (ok. 180 ha). Ziemię obrabiali dwóch zagrodników i 9 kmieci.

W 1 poł. XIX w. Rgielew liczył 118 mieszkańców i 14 domów.

Na początku XX w. był tu folwark i wieś. Właścicielem majątku był Aleksander Zaborowski herbu Grzymała. Urodził się 26 lutego 1850 roku r. w parafii Sobota w powiecie łowickim, zmarł w 1904 r. Jego rodzice to Stanisław (właściciel dóbr Zakrzew między Kutnem a Łowiczem, Zbijewo k. Chodcza) i Walentyna Aleksandra z Ujazdowskich herbu Ślepowron. Siostra Aleksandra, Julia, była żoną Władysława Matlakowskiego, znanego chirurga warszawskiego, redaktora „Gazety Lekarskiej”, badacza podhalańskiej sztuki ludowej. Ok. 1880 r. Aleksander poślubił Annę Żelaską (Żelawską). Mieli dwoje dzieci: Jerzego Wojciecha (1884-1909) i Walentykę (1886-1958). A. Zaborowski i uwłaszczeni włościanie uprawiali ok. 406 ha ziemi. Majątek wyceniony był na 96 436 rubli.

Po śmierci Aleksandra majątek przejęły jego dzieci - najpierw syn Jerzy a po jego śmierci (zmarł w wieku 24 lat) córka Walentyna. 24.01.1910 r. w Warszawie wyszła za mąż za Stanisława Kosińskiego herbu Rawicz (ur.1879 r.). W 1917 r. widnieje on jako właściciel majątku Rgielew, który zajmuje 385 ha. W latach 20. i 30. jako właścicielka występuje Walentyna, ale majątek jest w dzierżawie. Rodzina Kosińskich przebywała w Warszawie. Stanisław był doktorem prawa na Uniwersytecie Warszawskim. Zginął w Powstaniu Warszawskim (02.08.1944 r.). Dzierżawcami majątku byli A. Gałęcki (zapewne właściciel sąsiedniego majątku w Wólce Czepowej) i B. Sisowski (w 1930 r. - 350 ha).

Grobowiec rodziny Zaborowskich znajduje się na kłódzkim cmentarzu parafialnym i został odrestaurowany w 2017 r. dzięki kwestom na renowację zabytkowych nagrobków organizowanym przez Towarzystwo Samorządowe.

Po wojnie majątek rozparcelowano a budynek dworski przeznaczono na mieszkania lokatorskie i świetlicę wiejską. Dziś znajduje się w rękach prywatnych i wymaga gruntownego remontu.

Dwór

Budynek dworski zbudowany został w 1892 r. (data ta znajduje się w środkowej części szczytu w niewielkim wgłębieniu) bez wyraźnych cech stylistycznych. Materiałem do budowy była cegła ceramiczna. Jest to wydłużony blok parterowy o pow. 680 m², w przybliżeniu na rzucie prostokąta, z wysoką piwnicą, przykryty wysokim dwuspadowym dachem z dachówką zakładkową. W częściach szczytowych znajdują się przybudówki. Układ pomieszczeń jest dwutraktowy, amfiladowy. W części północno-wschodniej w osi budynku znajduje się korytarz z klatką schodową, po stronie południowo-wschodniej wejście boczne i klatka schodowa na piętro. Dawniej w części północno-wschodniej hallu była jadalnia, dalej kredens i łazienka. W części południowo-wschodniej i południowej dworu było pięć pokoi mieszkalnych. Kuchnia znajdowała się w piwnicy. W jadalni zachował się dawny dekoracyjny strop belkowy. W wszystkie belki i deski były z ozdobnie profilowanymi obrzeżami. Podłogi w pomieszczeniach były z desek, w salonie zaś parkiet układany w kwadraty. W hallu znajdował się piec z białych kafli, na obrzeżach z brązowych ozdobionych motywami liści.

W latach 1988-1989 rozebrano taras poprzedzający wejście oraz schody. Zbudowano nowy mniejszy i schody wykorzystując dawne stopnie z piaskowca. W 1992 r. przełożono pokrycie dachowe i założono nowe rynny.

Od strony północno-zachodniej do dworu prowadziła droga dojazdowa od alei topolowej. Istniejący obecnie układ dróg i ścieżek w parku jest przypadkowy a stan budynku i parku utrudnia określenie pierwotnego wewnętrznego układu całego założenia.

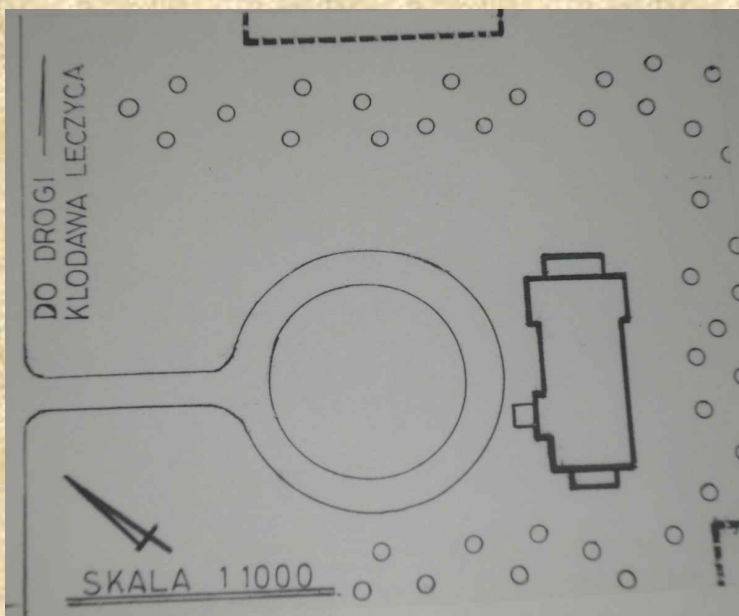
Herb rodziny Zaborowskich – Grzymała

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11571798>)

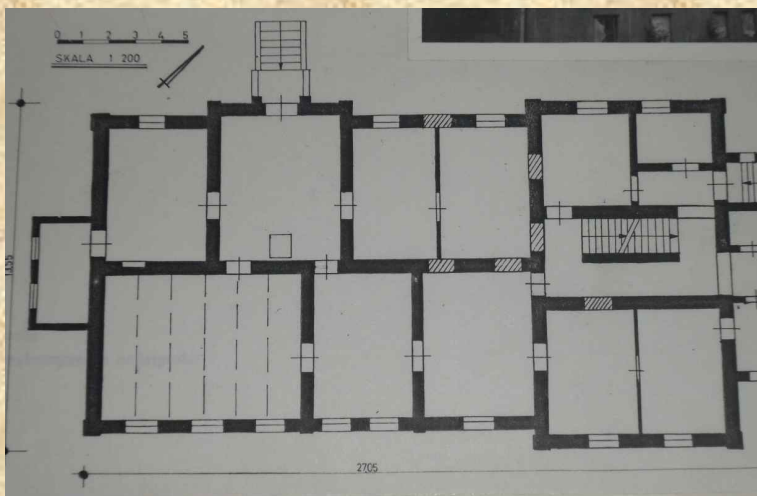

Rodzina Zaborowskich – Aleksander z żoną Anną i dziećmi Walentyną i Jerzym

(źródło: <http://www.klodawskiecmentarze.pl/ludzie/41-zaborowscy-wlasciciele-majatku-rgielew>)

Założenie dworsko-parkowe w Rgiewie (źródło: WUOZ Konin)

Układ pomieszczeń w dworze w Rgiewie (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w Rgielewie w latach 90. (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w Rgielewie – widok współczesny (zdj. autora)

Rycerzew

Rycerzew znajduje się 6 km od Kłodawy w stronę Łęczycy. Historia pałacu jest tym ciekawsza, że powstał na terenie dawnego niewielkiego zamku z XIV wieku.

Historia

Inne nazwy to *Riczerzewo*, *Rycerzewo*. W XVI w. Rycerzew należał do województwa łęczyckiego, parafii Rdutów. Był wtedy własnością Walentego Ponętowskiego – stolnika, podkomorzego łęczyckiego (1573-1586). Miał on 3,5 łana (ok. 63 ha), 2 łany puste (nieuprawiane), dwóch zagrodników i 10 chłopów (kmieci). Walenty był także właścicielem Nowej Wsi, Piotrkówka, Zawadki i współwłaścicielem Ponętowa Górnego. Rodzina Ponętowskich posiadała w okolicy liczne ziemie – Ponętów Górny i Dolny, Tarnówkę, Olszówkę, Głębokie i Borysławice.

W XVI w. z Rycerzewa dziesięcinę płacono plebanowi z Kłodawy a do parafii Rdutów tylko kolędę po pół grosza z łanu.

Już w 1697 roku obiekt był opuszczony i wtedy zapewne powstał drewniany dwór na kopcu.

W XIX w. Rycerzew znajdował się w granicach województwa mazowieckiego. W 1 poł. XIX w. był własnością rządową. Liczył wówczas 261 mieszkańców i 38 domów. W 2 poł. XIX w. folwark zajmował 910 morgów (ok. 506 ha). Były to grunty orne, ogrody, łąki, pastwiska, las i nieużytki. Znajdował się też tam wiatrak. Wieś miała wtedy 36 mieszkańców i 69 morg ziemi (ok. ok. 38,5 ha). W XIX i XX w. majątek należał do rodziny Niesiołowskich – Ferdynanda i jego synów Tymoteusza Marka i Konrada Marceliego. W rodzinie tej żywe były uczucia patriotyczne. Ferdynand był kapitanem wojsk polskich i jednym z inicjatorów antycarskich manifestacji w Kłodawie a jego syn Tymoteusz był oficerem w powstaniu styczniowym. Na początku XX w. właścicielem Rycerzewa był Konrad Marceli Niesiołowski. Oprócz Rycerzewa należały wówczas do niego Straszków oraz kilka wsi w okolicach Krośniewic. Rodzina Niesiołowskich miała posiadłości ziemskie w okolicach Kutna i Krośniewic. Majątek po Marcelu Niesiołowskim przejął jego syn z drugiego małżeństwa Zygmunt Antoni Wincenty (ur. w 1890 r. w Rycerzewie). Od początku lat 30. widnieje on jako właściciel Rycerzewa. Majątek zajmował 485 ha. Zygmunt był też właścicielem Nowej Wsi i Radzyna. Do rodziny nie należy już Straszków.

Prawdopodobnie w wyniku parcelacji ziemi w latach 20. majątek Niesiołowskich uległ uszczupleniu.

Po wojnie ziemię i budynki rozparcelowano. Pałac przeznaczono na mieszkania a od 1948 r. urządzono tam szkołę i mieszkania dla nauczycieli. W latach 70. działał tam Zakład Usług Mechanizacyjnych prowadzony przez Spółdzielnię Kółek Rolniczych, która to przejęła budynki gospodarcze na ten cel. Znajdował się też magazyn zbożowy Gminnej Spółdzielni Rolniczej. Dziś znajduje się w rękach prywatnych i nie jest dostępny do zwiedzania.

Dwór

Założenie dworsko – parkowe w Rycerzewie powstało na terenie dawnego zamku datowanego na XIV – XV w. Dziś jedynie pozostały po nim niewielkie pomieszczenia piwniczne wykorzystywane w latach międzywojennych jako lodownia. Zbudowane są z cegieł, przykryte warstwą ziemi i zajmują 55 m². Całość ruin otoczona jest fosą.

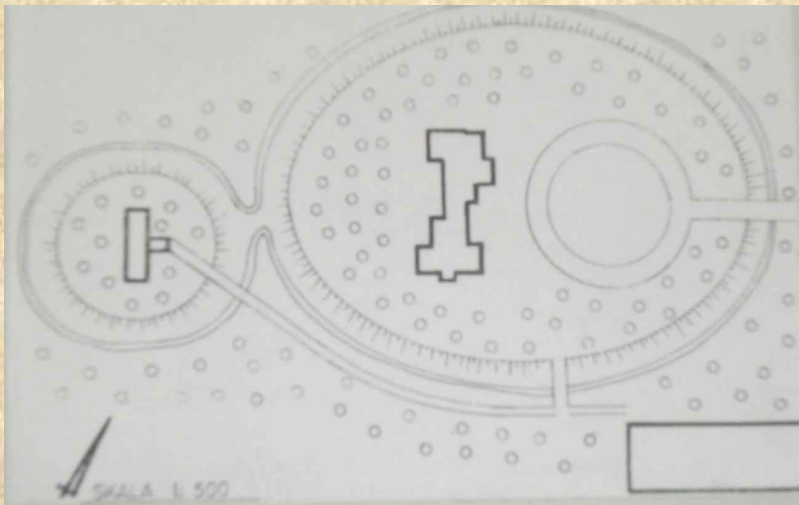
Park powstał w znacznej części na dawnych bagnach i mokradłach. Na północ od rowu biegnącego przez park oraz na zachód od fosy zostały usypane dwa kopce – większy, na którym zbudowano pałac, oraz położony przy nim mniejszy – którym została przykryta lodownia. Cała zachodnia część parku położona jest 5 m niżej. Największe obniżenie znajdowało się na terenie stawu położonego w południowej części parku. Stąd woda przepływała pod mostem, stanowiącym główne przejście do parku, do fosy, a dalej w kierunku północnym przez zabytkowy most z cegły pod drogą w kierunku szosy.

Pałac zbudowano w 2 poł. XIX wieku w stylu neorenesansu tokańskiego. Woda oraz ukształtowanie terenu dawały pałacowi szczególny urok. Od bramy do pałacu prowadziła okrężna alejka. Alejki prowadziły też od pałacu do lodowni i dalej na wschód przez most do sadu. Część gospodarcza usytuowana była w północno-wschodniej części parku.

Herb rodziny Niesiołowskich – Korzbok

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9649877>)

Założenie dworsko-parkowe w Rycerzewie (źródło: WUOZ Konin)

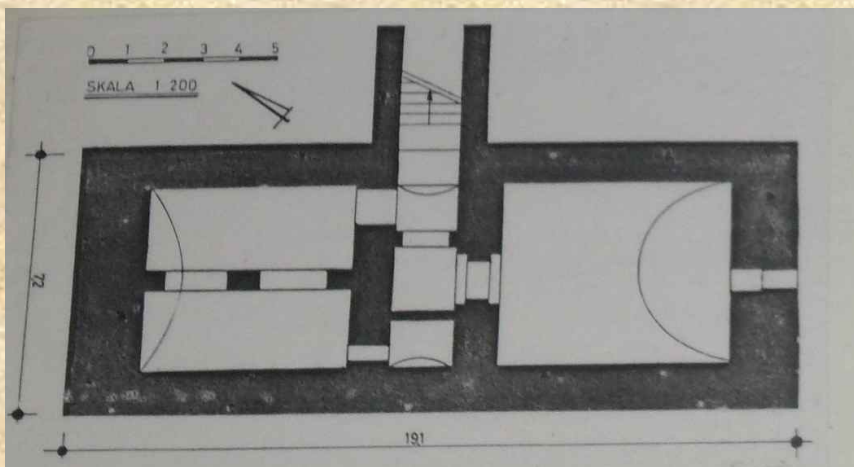
Pałac w Rycerzewie w latach 90. (źródło: <http://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/6574/Rycerzew/>)

Park w latach 90. (źródło: <https://zamkidwory.forumoteka.pl/temat,2983,rycerzew.html>)

Wejście do dawnej lodowni (źródło: <https://zamkidwory.forumoteka.pl/temat,2983,rycerzew.html>)

Plan lodowni (na dawnych ruinach zamku) (źródło: WUOZ Konin)

Wnętrze dawnej lodowni

(źródło: <https://zamkidwory.forumoteka.pl/temat,2983,rycerzew.html>)

Straszków

Straszków to miejscowość położona na północy – wschód od Kłodawy przy drodze Kłodawa – Łęczycza. Znajdujący się tu dworek jest niewielki, ale bardzo urokliwy.

Historia

Najwcześniejsze wzmianki o Straszkanie pochodzą z początku XVI wieku. Wieś znajdowała się wówczas w granicach województwa łęczyckiego. Nazywana była wtedy *Straskowo* – od nazwiska właścicieli Aleksandra i Jana Straskowskich. Należeli oni do drobnej szlachty, która posiadała łany kmiece (ziemię uprawiali kmiecie czyli chłopci). Razem mieli karczmę i każdy po ½ łana ziemi. Jan posiadał też wiatrak i 6 kmieci, Aleksander 7 kmieci i jednego zagrodnika.

Był też folwark Straskowo. Należał on w części do Jana Puczka (3 łany i 7 kmieci). Prawdopodobnie był to szlachcic herbu Rola wywodzący się z zamożnej szlachty z ziemi łęczyckiej piastującej tam urzędy ziemskie. Oprócz Straskowa posiadał jeszcze inne dobra, m.in. w parafiach Krośniewice, Kłodawa, Rdutów, Siedlec, Nowa.

Drugim właścicielem folwarku był Stanisław Sokołowski herbu Pomian z braćmi. Sokołowsky byli bardzo wpływowym rodem w XIV i XV w., piastowali wysokie urzędy ziemskie. Ojcem Stanisława był Jarosław Jan z Wrzący Wielkiej (dzisiejsza Wrząca Wielka) – komornik Władysława Jagiellończyka, króla Czech i Węgier, kasztelan biechowski, później łądzki, tenentariusz kolski (dzierżawca dóbr królewskich), pochowany w kościele pw. Świętego Krzyża w Kole. Jego synowie – Krzysztof, Mikołaj, Jan, Marcin i Stanisław byli posiadaczami wielu dóbr na Kujawach i w Wielkopolsce. Do najbardziej wpływowego i zamożnego z nich – Krzysztofa, należały m.in. Grabów, Besiekiery, Krośniewice. Był starostą rogozińskim i wojskim kruszwickim. Stanisław piastował urząd starosty Rogoźna w Prusach Królewskich w latach 1540-1557. Ani Stanisław ani Krzysztof nie pozostawili potomków. Dobra po Krzysztofie trafiły do dzieci Jana, więc prawdopodobnie i Straszków. W sumie bracia mieli tu 3,5 łana. Z łanów kmiecych płacono dziesięcinę plebanowi w Bierzwienniu a z folwarku plebanowi w Kłodawie.

W 1871 r. folwark liczył 412 morg (ok.230 ha). Należał do rodziny Niesiołowskich herbu Korzbog – kapitana wojsk polskich Ferdynanda Niesiołowskiego (ur. 1806 r., zm.14.12.1881) i jego żony Katarzyny Cecylii Krzykowskiej z Krzykos herbu Junosza (ur.14.11.1808 r. w Pomorzanach – dzisiejsze Pomarzany) a następnie do ich syna Konrada Marcelego (ur. 1850 r.). Ten był dwukrotnie żonaty – z pierwszego małżeństwa miał córkę

Aurelię Marię a z drugiego z Wiktoria Mielęcką herbu Ciołek (Aulok) syna Zygmunta Antoniego. K. Niesiołowski był również właścicielem Rycerzewa i wielu wsi w okolicach Krośniewic.

W 1909 r. folwark i wieś liczyły 492 morgi i 75 prętów (388 ha). Właścicielami Straszkowa byli uwłaszczeni włościanie oraz Władysław Kociurski posiadający też Straszkówkę. Wartość majątku wyceniona przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie wynosiła 66 512 rubli.

W 1929 roku Straszków nabył Zbigniew Gołębiowski (w niektórych źródłach – Gołębiowski) wraz z żoną Jadwigą Maringe. Majątek ziemski liczył wówczas 290 ha i stanowił resztówkę majątku Niesiołowskich. Gołębiowski prowadził go do grudnia 1939 r. kiedy to został wywieziony przez Niemców. W pierwszych miesiącach wojny zmarła tutaj matka Jadwigi – Zuzanna z Kozuchowskich. Pochowana została w grobowcu Niesiołowskich na cmentarzu parafialnym w Kłodawie.

W majątku uprawiano burak cukrowy, trawy nasienne i miętę na olejek miętowy. „Kronika Kłodawy” podaje, że w 1929 r. majątek Straszków i Straszkówkę brały udział w hodowli nasion buraka cukrowego pod kierunkiem Aleksandra Janasza, twórcy polskich odmian zbóż i buraków cukrowych.

Po wojnie majątek przeszedł na własność państwa. Działało tam Państwowe Gospodarstwo Rolne oraz Stacja Hodowli Roślin w Straszkwie – obecnie Kutnowska Hodowla Buraka Cukrowego - kontynuator pracy A. Janasza.

Dwór

Zespół dworsko-parkowy usytuowany jest w południowej części założenia. Dwór został zbudowany w 2 poł. XIX w. Jest to budynek wolnostojący, założony na planie prostokąta. Zbudowany jest z cegły ceramicznej. Jego powierzchnia użytkowa to 440 m². Pierwotny rzut jest wydłużony wybudowaną w 1936 r., w miejscu dawnego rozległego tarasu, częścią północną i zmieniony współczesną dobudówką od strony elewacji południowej. Budynek jest w całości podpiwniczony, jednokondygnacyjny, z poddaszem użytkowym. Pierwotnie pokryty był dachem dwuspadowym, który po remoncie zastąpiony został częściowo trzyspadowym. Wejście główne i hall znajdują się po stronie wschodniej.

Przez długi czas po wojnie dwór niszczał, był w bardzo złym stanie. W latach 70. odnowiono konstrukcję dachową, przełożono pokrycie, częściowo odnowiono tynki zewnętrzne i wewnętrzne, uzupełniono wyłamane deski w podłogach. Były to jednak

działania niewystarczające. Obecnie dwór jest własnością prywatną i trwa jego gruntowny remont.

Na podwórzu gospodarczym zachował się spichlerz i zachodnia ściana starej obory. Powierzchnia użytkowa spichlerza to niemal 370 m². Zbudowany został z cegły całej palonej. Elewacją północną łączy się z ceglany murem dawniej otaczającym całe podwórze, obecnie zachowanym tylko w części zachodniej i północnej.

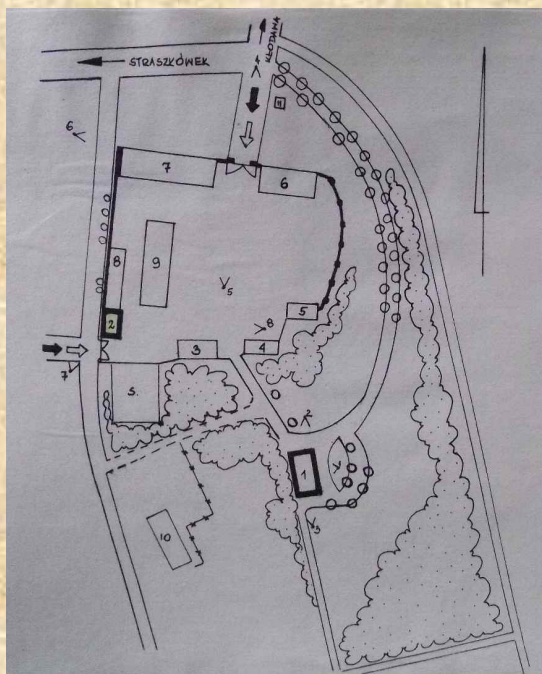
Herb rodziny Sokołowskich – Pomian

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=812709>)

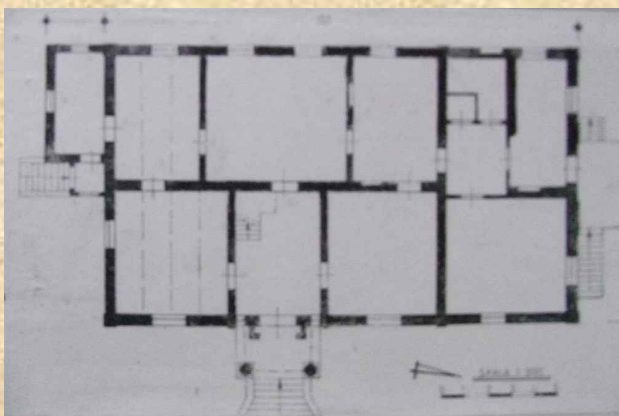

Herb rodziny Niesiołowskich – Korzbok

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9649877>)

Założenie dworsko-parkowe
i folwarczne w Straszowie
(nr 1 – dwór, nr 2 – spichlerz)
(źródło: WUOZ Konin)

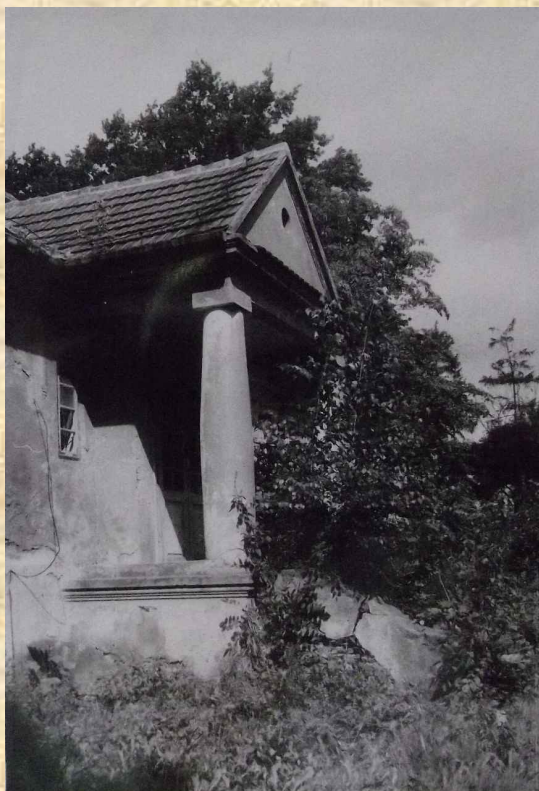
Układ pomieszczeń
w dworku
w Straszowie
(źródło: WUOZ Konin)

Dwór w Straszewie w latach 90. (źródło: WUOZ Konin)

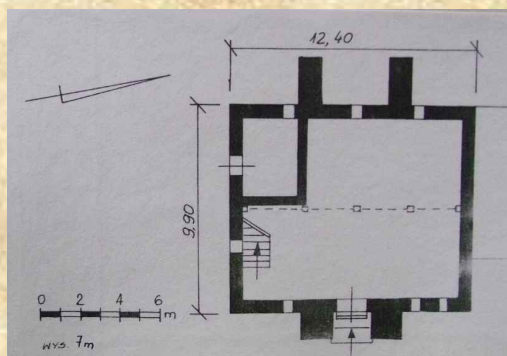

Dwór w latach 90.
(źródło: WUOZ Konin)

(źródło: WUOZ Konin)

Spichlerz w latach 90. i jego plan

Dworek w Straszkwie – widok współczesny (zdj.autora)

Straszkówek

Straszkówek położony jest ok. 5 km od Kłodawy przy bocznej drodze odchodzącej od drogi prowadzącej do Łęczycy.

Historia

Historia Straszkówka od początku łączy się ze Straszkowem. W XVI w. miejscowości te nazywane były *Straskovo minor i maior* (mniejszy i większy) albo *duplex* (połączone). Nazwa pochodzi od właścicieli *Straskova minor* – Jana i Aleksandra Straskowskich (patrz – historia Straszkowa). W XVII w. pojawia się wzmianka o Zofii Straskowskiej, właścicielce Wólki Czepowej.

Prawdopodobnie w XIX w. majątki zostały rozdzielone. W 1877 r. folwark zajmował 477 morg (ok. 267 ha) i miał 45 mieszkańców, wieś – 54. Razem z sąsiednim Straszkowem należał do Ferdynanda Niesiołowskiego a później do jego syna Marcelgo.

W 1909 r. jako właściciel wymieniony jest Władysław Kociurski posiadający też Straszków. W 1912 r. wieś należy do uwłaszczonych włościan a folwark do pochodzącego ze stanu szlacheckiego Stanisława Śniega. Nie ma informacji jak rozległy był to majątek i ile był wart. W latach 20. majątek trafił do rodziny Zuchowiczów. Od lat 30. do wybuchu wojny właścicielem był Teodor Jan Zuchowicz (ur. ok. 1870 r.) żonaty z Czesławą Wiktoria Garbowską. Majątek zajmował wtedy 262 ha.

Po wojnie majątek upaństwowiono i częściowo rozparcelowano. Obecnie dwór jest własnością prywatną trzech rodzin, które tam zamieszkują a budynki gospodarcze oraz ziemię użytkuje Kutnowska Hodowla Buraka Cukrowego w Straszkanie.

Dwór

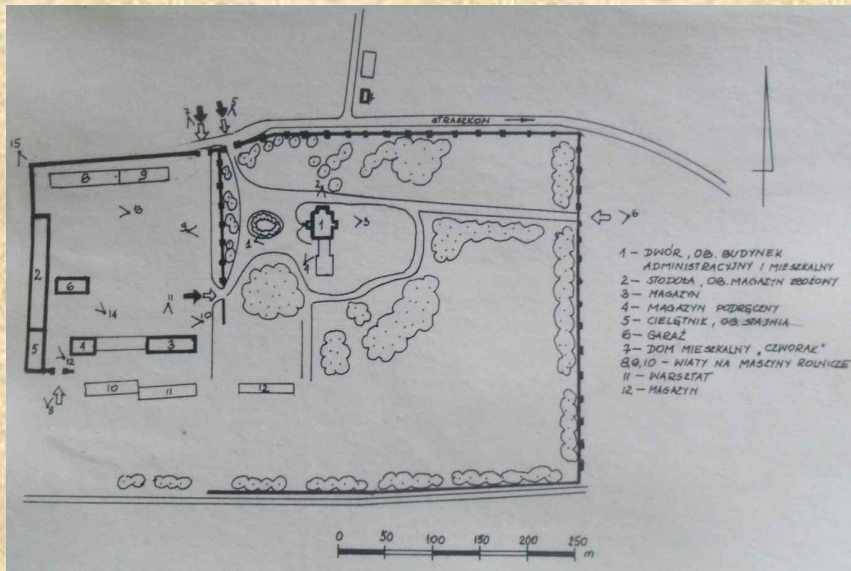
Założenie folwarczne w Straszkówku składało się z zespołu dworsko-parkowego (1,4 ha), podwórza otoczonego budynkami inwentarskimi i gospodarczymi (0,55 ha) oraz z kolonii mieszkaniowej (0,01 ha). W całości otoczone było murem. Dawniej do dworu prowadziły dwie bramy – główna, reprezentacyjna w części północnej oraz boczna we wschodniej części muru, na dawnym przedłużeniu drogi ze Straszkowa (dziś już zamurowana).

Dwór został zbudowany w latach 1850 – 1860 na rzucie prostokąta. Zmieniły to później dwie dobudówki – od strony północnej i południowej. Dwór jest budynkiem jednokondygnacyjnym z poddaszem użytkowym. Pokryty jest dachem dwuspadowym. Od strony południowej na dachu umieszczona jest ośmioboczna wieżyczka z ośmiospadowym dachem. Od strony wschodniej do budynku przylegał ogród kwiatowy. Od wschodniej strony znajdował się sad.

Po wojnie w budynku dworskim założono instalację elektryczną, wodociagową i kanalizacyjną. Zmieniono dach, przebudowano układ wnętrz, zmieniono wygląd elewacji, dobudowano przybudówkę od strony południowej.

Podwórze gospodarskie znajduje się od strony zachodniej dworu. Kształtem jest zbliżone do kwadratu. Dawniej w miejscach przejazdowych wyłożone było brukiem. Dawny układ wjazdów został do dziś zachowany. Na podwórzu znajdują się m.in. stodoła (1890 r.), magazyny (1910 r.), garaż (1938 r.). Po wojnie budynki gospodarskie zostały częściowo przebudowane.

Kolonia mieszkaniowa znajdowała się na północ od zespołu dworsko-pałacowego, wzdłuż drogi do Wólki Czepowej.

Założenie dworsko-parkowe i folwarczne w Straszkówku (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w latach 90. i współcześnie
(źródło: WUOZ Konin i zdj.autora)

Garaż z 1938 r. (źródło: WUOZ Konin)

Stary mur w północno-zachodnim narożniku podwórza i stodoła w części zachodniej (lata 90.)
(źródło: WUOZ Konin)

Wólka Czepowa

Wólka Czepowa położona jest ok. 3 km od Kłodawy w kierunku Łęczycy. Znajduje się tu najmłodszy dwór spośród wszystkich w gminie Kłodawa.

Historia

W przeszłości nazywana *Wolą* (*Ozepowa*, *Zepowa*, *Rgilewska*). Wyraz *ten* w staropolszczyźnie miał to samo znaczenie co *wolność*. Stąd ziemię pustą, oddaną osadnikom z uwolnieniem ich na pewną liczbę lat od wszelkich służb, powinności i czynszów dla dziedzica, nazywano *w o l ą*. Od nazwy *dóbr*, w których *wola* została założoną, otrzymała właściwą swą nazwę w formie przymiotnikowej. *Wole* i *wólki* takie zaczęły powstawać w XIII w., ale najwięcej założono ich w XIV w. W dokumentach spotykamy pod r. 1254 po raz pierwszy nazwę: „*W o l a*” (Zygmunt Gloger, Encyklopedia staropolska, tom IV). Drugi człon nazwy pochodzi od nazwisk właścicieli. W XVI w. jednym z nich był Jan Ozepowski, który posiadał 1 łan (ok. 18 ha). Pozostali to Adam Moraczewski – (2 łany i 2 łany puste) oraz Marcin Radzyński (1 łan i 0,5 pustego). Była to szlachta zagrodowa, czyli sami uprawiali swoją ziemię. Ówczesna wieś zajmowała ok. 183 ha. Rodzina Radzyńskich pochodziła z Radzynia – tam cała ziemia należała do nich. Kolejni właściciele Wólki z tej rodziny to Paweł i Albert, który to w 1625 r. sprzedał za 30 zł część wsi zwaną Przyłóg, Jerzemu Mikołajewskiemu.

W 1622 r. jest wzmianka o właścicielce Wólki Czepowej – Zofii Straszekowskiej, żonie Andrzeja Wyszczelskiego, która to zabezpieczyła na swojej własności pożyczkę.

W latach 1658-95 współwłaścicielami są Wojciech Dąbrowski z żoną Franciszką, w 1698 r. i 1701 r. Jan Wodziński z żoną Katarzyną. W 1 poł. XIX w. większa część Wólki należała do Szumowskich, mniejsza do Sławińskich. Liczyła 48 mieszkańców. W 2 poł. XIX w. folwark liczył 64 mieszkańców i 340 morg (ok. 200 ha) i nazywany był Wolą Rgilewską. Dzierżawiła go niejaka Górzyńska, której trzej synowie byli organizatorami patriotycznej demonstracji 8 kwietnia 1861 r. o antyrządowym i antycarskim charakterze. W organizacji pomagali m.in. Ferdynand Niesiołowski z synem i dzierżawca dóbr Rgielew – Załuski.

W 1912 r. właścicielami Wólki Czepowej byli uwłaszczeni włościanie i rodzina Gałekich. Wielkość folwarku to nadal ok. 200 ha a jego wartość wyceniono na 40 358 rubli.

Włościanie użytkowali ok. 337 ha. W 1930 r. folwark zmniejszył się do 172 ha. Właścicielem był Wacław Gałęcki. To jemu przypisuje się budowę w latach 30. murowanego dworu w miejsce zniszczonego pożarem drewnianego. Nie zdążył go jednak wykończyć, gdyż prace przerwał wybuch wojny i przejęcie majątku przez Niemców.

Wacław Gałęcki (ur. ok. 1900 r.) ożenił się w 1920 r. z Janiną Skotnicką. Mieli jednego syna Jana (ur. 1929). Po wojnie rodzina osiadła w Warszawie. Gałęccy legitymują się herbem Junosza, choć są informacje, że W. Gałęcki był ziemianinem dopiero od dwóch pokoleń.

Po wojnie majątek został rozparcelowany a dwór otrzymała Samopomoc Chłopska w Błędowie. W grudniu 1948 Powiatowa Rada Narodowa w Kole podjęła decyzję o utworzeniu tu szkoły. Od 1949 r. do 2004 r. funkcjonowała szkoła państwowa, samorządowa. Od 2004 r. działa Szkoła Podstawowa i Gimnazjum, której organem prowadzącym jest Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich w Częstochowie. W parku znajduje się Tablica Pamięci poświęcona żołnierzom z regionu, m.in. z Kłodawy, zamordowanym na Wschodzie w 1940 r.

Dwór

Budynek dworski powstał ok. 1930 – 1938. W chwili wybuchu wojny nie był ukończony, prace finalizowali Niemcy. Zbudowany jest w stylu neoklasycystycznym. Jest to budynek z cegły ceramicznej, na podmurówce kamiennej. Główna bryła pokryta jest wysokim czterospadowym dachem z dachówką karpiówką układaną „w łuskę”. Powierzchnia budynku to 420 m². W części frontowej znajduje się charakterystyczny portyk z czterema kolumnami unoszącymi trójkątny szczyt. Pod dawną kuchnią znajduje się piwnica. Od strony północno-zachodniej jest duży taras.

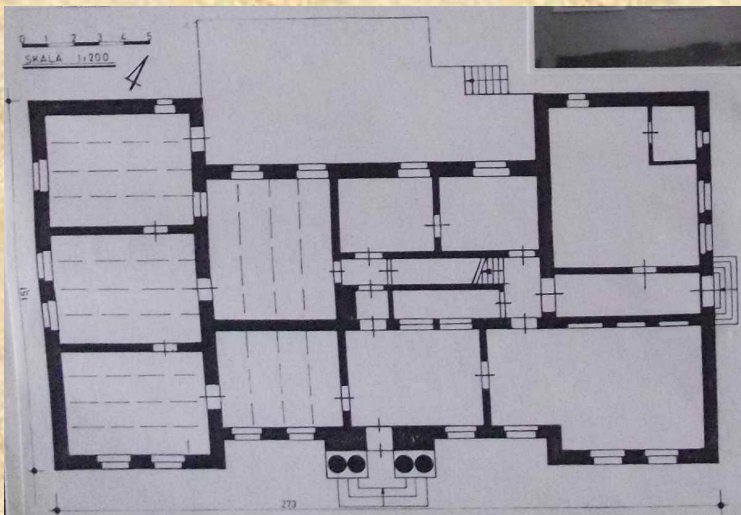
Po zorganizowaniu szkoły wewnątrz uległo przebudowie. Na piętrze znajdowały się mieszkania, na dole sale szkolne. Od lat 90. wszystkie pomieszczenia zajmuje szkoła. Budynek otoczony jest parkiem. W północno-zachodniej części znajdował się sad owocowy, ogród i dwa stawy. Od strony południowo-wschodniej był podjazd do dworu z przedłużeniem na aleję lipową. Poza parkiem znajdowały się niezachowane już dziś zabudowania folwarczne. Ogrodzenie, dziś wybrakowane, datowane jest na początek XX w.

Herb rodziny Gałęckich – Junosza

(źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15080386>)

Założenie dworsko-
parkowe w Wólce
Czepowej
(źródło: WUOZ Konin)

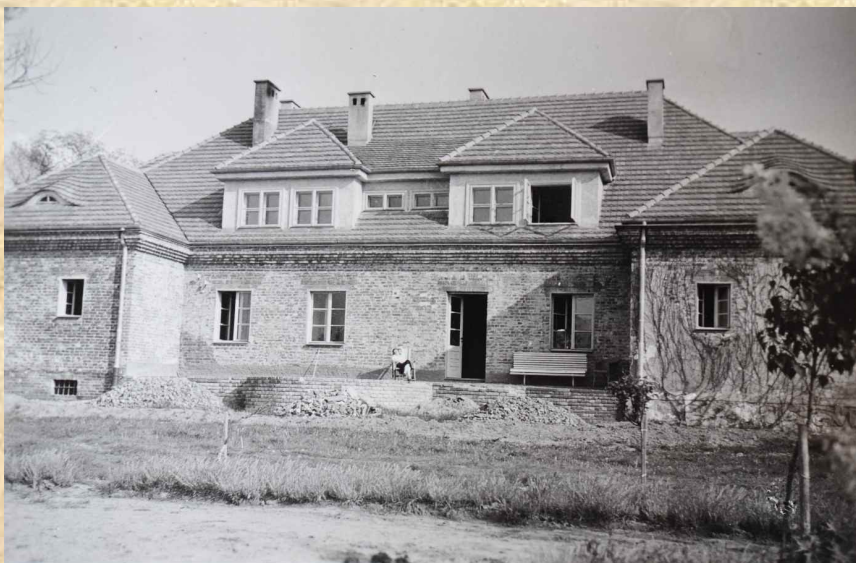

Układ pomieszczeń w dworku w Wólce Czepowej (źródło: WUOZ Konin)

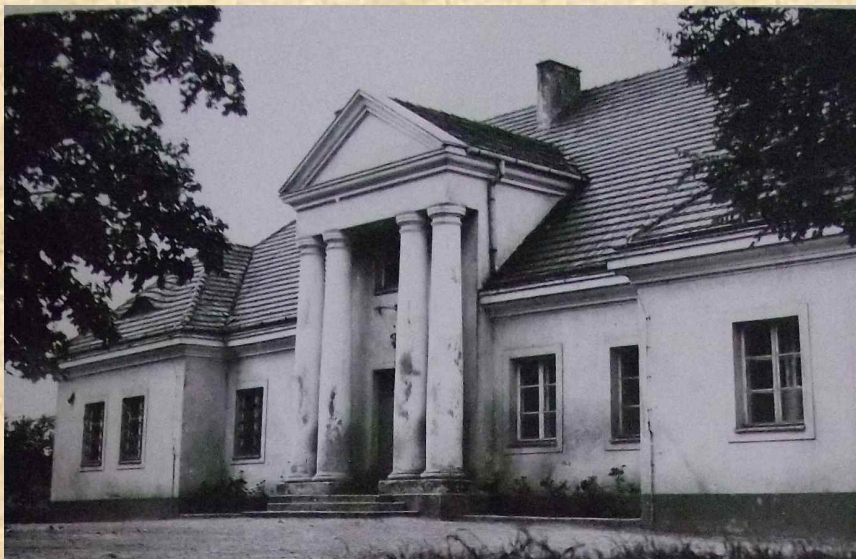

Prace wykończeniowe
przy dworze w czasie II
wojny, kiedy właścicielem
był Niemiec (zbiory
własne autora)

Dwór w czasie II wojny (zbiory własne autora)

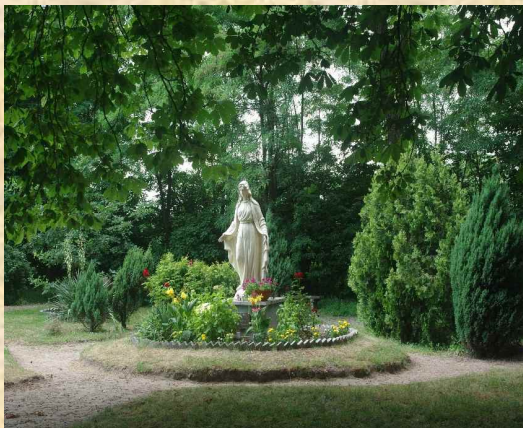

Dwór w latach 70. (źródło: WUOZ Konin)

Dwór w Wólce Czepowej – obecnie siedziba Szkoły Podstawowej SPSK (zdj. M.Rzepka)

Fragment parku (zdz.autora)

Tabliczki przy Dębach Pamięci
(zdz.autora)

Tablica Pamięci poświęcona zamordowanym na Wschodzie w 1940 r. żołnierzom z regionu Kłodawy, Koła, Konina i Łęczycy. W kwietniu Szkoła Podstawowa SPSK w Wólce Czepowej organizuje uroczyste obchody rocznicy Zbrodni Katyńskiej i Biegi Katyńskie (zdz.autora)

Wykaz wykorzystanych źródeł

- ❑ Archiwum Państwowe w Poznaniu oddział Konin, Akta gminy Drzewce 1945-1954, sygn. 2, 10 i 16; Powiatowa Rada Narodowa w Kole 1945-1950, sygn. 27
- ❑ Jan Łaski, Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej, tom 2
- ❑ Gloger Zygmunt, Encyklopedia staropolska, tom IV
- ❑ Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789, cz. 3, Województwa łączyskie i brzesko-kujawskie, Warszawa-Poznań-Toruń 1977
- ❑ Księga adresowa dla przemysłu, handlu i rolnictwa, cz. III, Berlin-Warszawa 1917
- ❑ Księga adresowa Królestwa Polskiego. Rok 1910, Warszawa 1910
- ❑ Księga adresowa miasta Łodzi i województwa łódzkiego z informatorami m. stoł. Warszawy, wojew. kieleckiego, wojew. krakowskiego, wojew. poznańskiego, wojew. pomorskiego z M. Gdynią i wojew. śląskiego. Rocznik 1937-1939
- ❑ Księga adresowa Polski (wraz z W.M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, 1926/27, Warszawa
- ❑ Księga adresowa Polski (wraz z W.M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, Warszawa 1930
- ❑ Przewodnik po Guberni Kaliskiej, cz.2, oprac. L.V. Jacques i S. Graeve, Warszawa 1912
- ❑ Przewodnik po Królestwie Polskim, oprac. A. Bobiński, J.M. Bazewicz, tom II, Warszawa 1902
- ❑ Rocznik wsi polskiej 1913, oprac. A. Laskowski, Warszawa 1913
- ❑ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i in. krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, W. Walewski,
- ❑ Spis alfabetyczny obywateli ziemskich Królestwa Polskiego ze wskazaniem ostatniej stacji pocztowej, Warszawa 1909
- ❑ Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiej informacji o dowodach szlachectwa, Warszawa 1851
- ❑ Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożone, tom I i II, Warszawa 1827
- ❑ Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI – XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Mikuski, W. Stanek, Kórnik 1990
- ❑ Urzędnicy województw łączyskiego i sieradzkiego XVI – XVIII wieku. Spisy, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, Kórnik 1993
- ❑ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Koninie, Dokumentacja ewidencyjna założenia parkowo-dworskiego w Bierzwiennej Długiej, Bierzwiennej Krótkiej, Kęcerzynie, Krzykosach, Leszczach, Lubońku, Pomarzanach, Straszkuwie, Straszkówku, Rgielewie, Rycerzewie, Wólce Czepowej
- ❑ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Koninie, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa - Bierzwienna Długa, Kęcerzyn, Krzykosy, Leszcze, Luboniek, Pomarzano, Straszków, Straszkówke, Rgielew, Rycerzew Wólka Czepowa

- Źródła dziejowe, Tom XIII. Polska w XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego, Wielkopolska, tom II, Warszawa 1883

Opracowania

- Dwory polskie. Najpiękniejsze posiadłości ziemskie, red. E. Ressel, Bielsko-Biała 2018
- Kronika Kłodawy, red. J. Grzegorzewicz, tom I, II, IV
- Maluskiewicz P., Ziemia konińska-przewodnik turystyczny, Konin 1997
- Nowak A., Koło, Kłodawa, Uniejów, Dąbie, Przedecz oraz okolice – przewodnik turystyczny, Poznań 1987
- Rawita-Witanowski M., Kłodawa i jej okolice pod względem historyczno-ludoznawczym, Warszawa 1905
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., Muza Słowackiego i Chopina, Warszawa 1986

Strony internetowe

www.boretti-saga.pl

www.genealogia.okiem.pl

www.ipsb.nina.gov.pl

www.klodawa.eu

www.klodawskiecmientarze.pl

www.muzeumkonstancina.pl

www.naszawioska.pl

www.pomarzanyfabryczne.eu

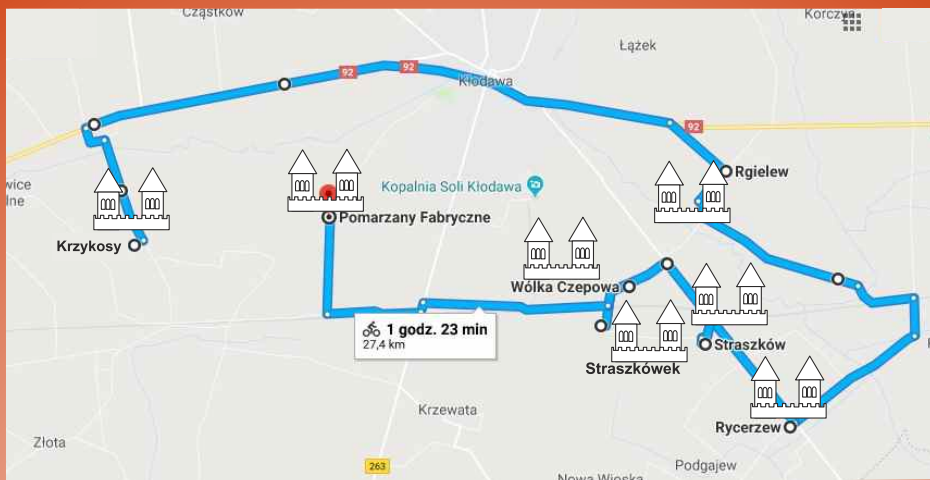
www.stacja-tluszcz.pl

www.ziemianie.pamiec.pl

www.zamkidwory.forumoteka.pl

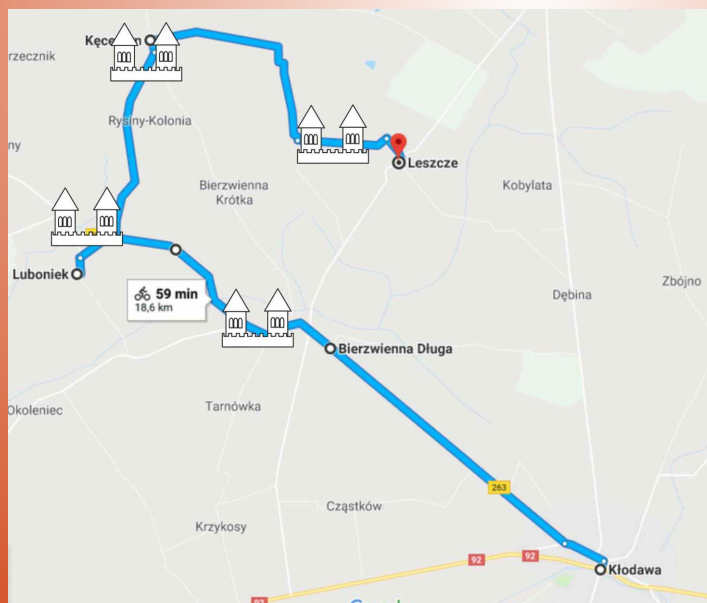
Wykaz skrótów

WUOZ Konin = Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Koninie

Powyżej: Trasa rowerowa z punktem początkowym w Pomorzanych Fabrycznych przez Straszków, Wólkę Czepową, Straszów, Rycerzew, Rgielew do Krzykos.

Długość trasy około 27,5km. Szacowany czas przejazdu około 1,5 godziny.

Obok: Trasa rowerowa z punktem początkowym w Kłodawie przez Bierzwienną Długą, Luboniek, Kępczyn do Leszc.

Długość trasy około 18.5km. szacowany czas przejazdu około 1 godziny.

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.
Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
Materiał współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach działania 19 Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER, poddziałania 19.2 w zakresie projektów grantowych PROW 2014-2020

